

ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ У РЕМІСНИЧИХ ВІДДІЛЕННЯХ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті на основі архівних матеріалів висвітлюються особливості систем трудового навчання, які використовувалися у початкових школах Чернігівської губернії.

Ключові слова: *трудова підготовка, трудове навчання, ремесла, Чернігівська губернія.*

У сучасних умовах реформування освіти, особливо великого значення набуває розробка теоретичних і практичних аспектів проблеми трудового виховання підрастаючого покоління. Поставлені завдання потребують розробки нової концепції трудового виховання учнів національної школи, яка б враховувала сучасні умови розвитку суспільства й опиралась на позитивні здобутки минулого. У зазначеному контексті виявлення регіональних традицій трудового виховання є актуальним для сьогодення, оскільки вони концентрують у собі цінний досвід багатьох поколінь і є дієвим засобом залучення учнівської молоді до духовної та матеріальної культури українського народу.

Запровадження трудового навчання в школах Чернігівської губернії у другій половині ХІХ ст. було зумовлене вагомими соціально-економічними і культурно-освітніми чинниками. Гостро відчувалася потреба у кваліфікованих робітниках для всіх галузей економіки, тому у Чернігівській губернії, як і в цілому по Росії, почали відкриватися різноманітні професійні школи для підготовки кваліфікованих кадрів. Однак, цих шкіл не вистачало, тому допоміжним шляхом поширення прикладних знань стали народні училища, у яких почали відкриватися ремісничі відділення.

Огляд історико-педагогічної літератури показує, що системи трудового навчання, які використовувалися в ремісничих відділеннях, були предметом вивчення І. Бугаєвича, А. Веселова, А. Вихруща, М. Кареліна, Д. Тхоржевського, М. Ярошенка та ін. У своїх дослідженнях вони розглядали

загальні питання, які стосуються сутності та історії виникнення окремих систем трудового навчання, і здійснювали їх порівняльний аналіз.

Метою даної статті є висвітлення регіональних особливостей щодо досвіду впровадження систем трудового навчання у практику початкових шкіл Чернігівської губернії.

Ремісничі класи та відділення почали відкриватися на Чернігівщині з кінця 70-х рр. XIX ст., (загалом по Росії із середини 60-х років XIX ст.). Вони призначалися для навчання учнів простим видам ремесел, пов'язаних із обробкою деревини та металу, та формування у них елементарних професійних умінь і навичок. На основі аналізу архівних документів, звітів загальноосвітніх навчальних закладів, публікацій у тогочасній періодиці встановлено, що у процесі трудової підготовки учнів у ремісничих відділеннях Чернігівської губернії використовувалися предметна та операційно-предметна системи навчання, а в класах ручної праці – шведська система О. Саломона і російська – К. Цируля.

Найдавнішою з них є предметна система навчання, яка сформувалася в період ремісничого учнівства, коли взагалі ще не було шкільних форм трудового навчання. Сутність її полягала в тому, що учні освоювали певне ремесло не на попередніх тренувальних операціях, а в процесі виготовлення конкретних предметів, тобто предметна система зовсім не передбачає проведення вправ перед виконанням трудових прийомів.

Матеріали нашого дослідження свідчать, що практична реалізація ідеї предметного навчання здійснювалася у ремісничих відділеннях Чернігівської губернії двома основними способами: шляхом виконання виробів на замовлення і у процесі виготовлення предметів на продаж. Вибір названих способів був зумовлений тим, що, згідно із розпорядженням земської управи, ремісничі класи і відділення, які існували при початкових школах, повинні були самостійно покривати частину бюджетних коштів з тим, щоб частково окупити витрати на матеріали, інструменти і навчання учнів.

Необхідно зазначити, що кожен із вищеназваних способів навчання мав свої переваги і недоліки. Виконуючи роботу за замовленнями, учні мають змогу ґрунтовно ознайомитися із способом виготовлення тих виробів, які користуються попитом у місцевого населення, і цим самим підготуватися до майбутньої трудової діяльності. Водночас, ефективність цієї підготовки буде прямо пропорційною різноманітності замовлень. За умови надходження різноманітних замовлень від населення учні знайомляться із широким спектром технологічних операцій, що дає змогу оволодіти найуживанішими прийомами кожного ремесла. Якщо проаналізувати у якісному відношенні перелік виробів, що виготовлялися учнями у ремісничих відділеннях Чернігівської губернії, то слід констатувати їх достатню різноманітність як за призначенням, так і за технологією виготовлення. Так, наприклад, у Березенському слюсарно-ковальському відділенні, розміщеному при парафіяльному училищі, учні „на протязі року займалися ремонтом сільськогосподарських знарядь, замків, велосипедів, швейних машин та ін., а також виготовленням ліжок, сокир, ножів, замків і різноманітних слюсарно-ковальських інструментів” [3, с. 9].

Щодо іншого методу навчання ремеслам, – шляхом виготовлення предметів на продаж, то основною його перевагою було те, що викладач сам вибирав для учнів об’єкти праці, керуючись як місцевим попитом на певні вироби, так і спеціальним підбором навчальних робіт, який забезпечував достатню систематичність в освоєнні технологічних операцій.

Проведений нами аналіз першоджерел показує, що предметна система навчання використовувалася у переважній більшості ремісничих відділень, відкритих на базі початкових шкіл. Для прикладу можна навести: Березненське однокласне парафіяльне училище, Вертіївське двокласне сільське Міністерське училище, Банічське однокласне початкове, Сваромське двокласне міністерське, Ваганічське земське та ін.

Необхідно зазначити, що в деяких ремісничих відділеннях Чернігівської губернії використовувалася інша, більш прогресивна – операційно-предметна система трудового навчання. Сутність її полягає в тому, що весь виробничий

процес аналітичним шляхом поділяється на окремі операції, певні групи яких послідовно застосовуються під час виготовлення предметів, які мають практичне застосування. На початковій стадії освоєння ремесла учні ознайомлюються з основними операціями, які застосовуються при обробці найпростіших одно деталних виробів. Поступово вводяться нові навчальні елементи, які базуються на вже вивчених.

Результати проведеного дослідження показують, що операційно-предметна система навчання використовувалася переважно у тих ремісничих відділеннях, де у якості предмета викладання було виготовлення виробів із лози. Необхідно відзначити, що навчання плетінню з лози здійснювалося за спеціальними програмами, у яких детально визначилися кількість і послідовність трудових прийомів і наводився докладний перелік основних виробів. Аналіз архівних матеріалів показує, що, у процесі трудової підготовки учні виготовляли досить різноманітні плетені вироби, починаючи від найпростіших (підставки, нотниці) і завершуючи складними, що потребують комплексного застосування трудових операцій (етажерки, дитячі коляски, столи, стільці, крісла, дивани, кушетки та ін.)

Аналіз статистичних даних дає підставу стверджувати, що процес становлення цього виду промислу відбувався в Чернігівській губернії досить успішно: на початку ХХ ст. у губернії було відкрито низку професійних ремісничих майстерень вищезазначеного профілю і організовано аналогічні відділення при народних училищах. Зокрема, у 1901 р. стала функціонувати корзиночна майстерня в с. Хотянівка Остерського повіту, у 1902 р. – в селі Карпилівка та Євминка Остерського повіту, у цьому ж році в с. Добродіївка Новозибківського повіту, у с. Козляничі Сосницького повіту при земському училищі, у 1904. – в м. Сураж, в 1905 р. в с. Тополівка Сосницького повіту. Варто підкреслити, що значна увага в програмі з плетіння з лози приділялася послідовності формування в учнів трудових прийомів у процесі виготовлення виробів. Таких основних прийомів, розташованих у порядку зростання складності, у програмі виділялося двадцять шість. На початковій стадії

вивчення ремесла учні оволодівали такими нескладними прийомами як: вигинання прутиків і тонких палок, стругання ножем, забивання дрібних цвяхів молотком. Завершальний етап вивчення ремесла передбачав виконання таких операцій, як: плетіння англійське, кліткове із витонченими прикрасами.

До методичних переваг програми, за якою працювали учні у цих ремісничих відділеннях, слід віднести наявні у ній рекомендації щодо творчого використання сформованих трудових операцій під час виготовлення певних виробів. Так, наприклад, у програмі зазначалося, що під час виконання робіт „рекомендується найменовані прийоми комбінувати на власний розсуд у виробках бажаного вигляду. Порядок виробів потрібно зберегти саме такий, який зазначено у переліку, тобто прості речі завжди потрібно виготовляти на початку, а вироби з цілого прутика пізніше; у протилежному випадку перші вироби не будуть виходити вишуканими і охайними ” [2, с.40].

Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що вищезрозглянуті системи трудового навчання – предметна та операційно-предметна, які використовувалися у ремісничих відділеннях Чернігівської губернії, забезпечували формування в учнів елементарних професійних умінь та навичок, необхідних для майбутнього трудового життя, а також сприяли вихованню у них важливих моральних якостей – працелюбства, відповідальності, старанності, акуратності.

Використані джерела

1. Веселов А.Н. Профессионально-техническое образование в СССР. Очерки по истории среднего и низшего профтехобразования. – М.: Профтехиздат, 1961. – 325 с.
2. Земский сборник Черниговской губернии. – 1911. – № 12. – С. 40.
3. Черниговская земская неделя. – 1902. – № 18. – С. 9.

Ogienko D.

The article focuses on the peculiarities of future teachers' labour training in Chernihiv zemstvo seminary first established in Chernihiv province.

Key words: labour training, labour education, needlework, Chernihiv province.